

**ГОВЬ-АЛТАЙ АЙМАГ ДАХЬ
ТӨРИЙН АУДИТЫН ГАЗАР**

1402, Хөгжил хороолол, Жинст баг,
Есөнбулаг сум, Говь-Алтай аймаг, 82099
Утас: 70-48-34-13. Факс: (976) 70-48-34-13,
Цахим шуудан: govialtai@audit.gov.mn
Цахим хаяг: www.audit.mn

2024. 07. 31 № 257

танай _____ -ны № _____ -т

Сонгуулийн мөрийн хөтөлбөр хуульд
заасан шаардлагад нийцсэн талаарх
дүгнэлт

Төрийн аудитын тухай хуулийн 6 дугаар зүйл, Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 37 дугаар зүйлийн 37.5, Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, түүний удирдлагын тухай хуулийн 5.4-т заасан Үндэсний аудитын газрын бүрэн эрхийн хүрээнд 2024 оны Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын ээлжит сонгуульд оролцох Говь-Алтай аймгийн Алтай сумын Монгол ардын намын сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийг хянаж, дүгнэлт гаргалаа.

Үүрэг хариуцлагын талаарх мэдээлэл

2024 оны Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын ээлжит сонгуульд оролцох нам, эвсэл болон бие даан нэр дэвшигч нь сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрөө Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын ээлжит сонгуулийн тухай хууль, Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хууль, Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, түүний удирдлагын тухай хууль болон Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал, "Алсын хараа-2050" Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого, УИХ-аас баталсан хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн баримт бичигт нийцүүлэн боловсруулж, санхүүгийн тодорхой эх үүсвэр шаардсан зорилт, арга хэмжээг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах зардлын талаарх тооцоо, судалгааг гарган хуульд заасны дагуу дүгнэлт гаргуулах үүрэг хүлээнэ.

Сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийн дүгнэлтийн үндэслэл

Төрийн аудитын байгууллага нь 2024 оны Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын ээлжит сонгуульд оролцох нам, эвсэл болон бие даан нэр дэвшигчийн сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийг хянан үзэхдээ Төрийн аудит MNS 6817-1:2020 Төрийн аудит. Тулгуур зарчим, MNS6817-6:2020 Төрийн аудит. Нийцлийн аудитын зарчим, MNS6817-8:2020 Төрийн аудит. Нийцлийн аудит стандартыг удирдлага болгон Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хууль, Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хууль, Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, түүний удирдлагын тухай хууль болон Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал, "Алсын хараа-2050" Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого, УИХ-аас баталсан хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн баримт бичиг, Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн 2024 оны төсвийн хүрээний мэдэгдэл, 2025-2026 оны төсвийн төсөөллийн тухай хууль, холбогдох байгууллагаас авсан тайлан, судалгаа, мэдээллийг тус тус шалгуур болгон авч үзсэн.

0702 00849

Дүгнэлт

Говь-Алтай аймгийн Алтай сумын Монгол ардын намын Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын 2024 оны ээлжит сонгуульд оролцохоор ирүүлсэн сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийн зорилт, арга хэмжээ нь Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын ээлжит сонгуулийн тухай хуулийн 37 дугаар зүйлийн 37.3 дахь хэсэг, Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, түүний удирдлагын тухай хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.3 дахь хэсэг, Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуульд заасан тусгай шаардлагад тус тус нийцсэн байна.

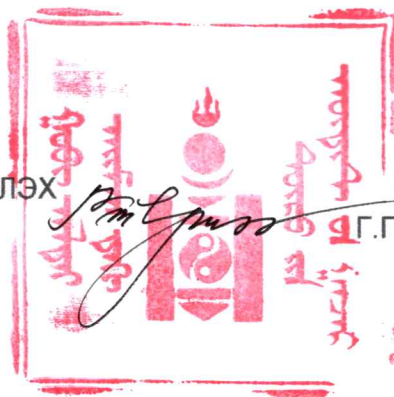
Говь-Алтай аймгийн Алтай сумын Монгол ардын намын мөрийн хөтөлбөр (...3... хуудас)-ийг хавсаргав.

Хувийг: Говь-Алтай аймгийн Алтай сумын Монгол ардын намд

Хувийг: Говь-Алтай аймгийн Алтай сумын Сонгуулийн хороонд

Хавсралт ...9... хуудастай.

ДАРГА, ТЭРГҮҮЛЭХ
АУДИТОР

Г.ГҮНЖИДМАА

ГОВЬ-АЛТАЙ АЙМГИЙН
МОНГОЛ АРДЫН НАМЫН ХОРОО

“АЛТАЙ” СУМЫН ИТХ-ЫГ СОНГОХ 2024 ОНЫ 9 ДЭХ УДААГИЙН
ЭЭЛЖИТ СОНГУУЛЬД МАН-ААС ДЭВШҮҮЛСЭН

“СУМЫН СЭРГЭЛТ – ИРГЭДИЙН ОРОЛЦОО”

МӨРИЙН ХӨТӨЛБӨР

(2024-2028)

2024 он

Алтай сумын МАН-ын хорооны
2024 оны 06 сарын 24-ны өдрийн
2/01 дугаар тогтоолын хавсралт

ГОВЬ-АЛТАЙ АЙМГИЙН АЛТАЙ СУМЫН МАН-ЫН ХОРООНЫ ОРОН НУТГИЙН
СОНГУУЛЬД ОРОЛЦОХ, "СУМЫН СЭРГЭЛТ-ИРГЭДИЙН ОРОЛЦОО"

МӨРИЙН ХӨТӨЛБӨР

/2024-2028/

АГУУЛГА

НЭГ. ХҮНИЙ ХӨГЖИЛ-НИЙГМИЙН ДЭВШИЛ

1. Эрүүл мэндийн бодлого
  2. Биеийн тамир, спортын бодлого
  3. Боловсрол, соёлын бодлого
  4. Нийгмийн хамгаалал, хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих бодлого
  5. Хүүхэд, залуучууд, ахмад, эмэгтэйчүүдийг дэмжих бодлого
- ХОЁР. ЭДИЙН ЗАСАГ, ДЭД БҮТЭЦ-АЖЛЫН БАЙР, ЖИЖИГ ДУНД ҮЙЛДВЭРЛЭЛ

1. Мал аж ахуйг эрчимжүүлэх
2. Газар тариалан эрхлэлтийг нэмэгдүүлэх
3. Сумын дэд бүтцийг сайжруулах
4. Нэгдсэн халаалт, цэвэрлэх байгууламжийн үйл ажиллагааг тогтмолжуулах
5. Зам харилцааг сайжруулах
6. Бизнес эрхлэлтийг дэмжих
7. Төсөл, зээлийн таатай орчныг бий болгох
8. Ажлын байрыг нэмэгдүүлэх

ГУРАВ. БАЙГАЛЬ ОРЧИН-АЯЛАЛ ЖУУЛЧЛАЛ

1. Онгон байгалиа хамгаалах
  2. Орон нутгийн онцлогт тохирсон аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх
  3. Бичил уурхай-иргэдийн оролцоо
  4. Улс болон орон нутгийн тусгай хамгаалалтыг нэмэгдүүлнэ
  5. Цөлжилт, элсний нүүдлээс хамгаалах, ногоон байгууламж
- ДӨРӨВ. ИРГЭДИЙН ОРОЛЦОО-ЗӨВ ЗАСАГЛАЛ

1. Эрх мэдэлтнийг биш, эрх зүйт төрийг дээдэлнэ.
2. Түмэндээ ойртсон төрийн үйлчилгээ
3. Авилга, хүнд суртал, чирэгдэлгүй зөв засаглал
4. Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг зохион байгуулах

НЭГ. ХҮНИЙ ХӨГЖИЛ-НИЙГМИЙН ДЭВШИЛ

Мэргэжлийн чадварлаг боловсон хүчнээр бүрэн хангагдсан, эрүүл мэнд, боловсрол, соёл, халамжийн үйлчилгээг чанаржуулж, хүртээмж, үр өгөөжийг нэмэгдүүлэн, хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих замаар иргэн бүрийн амьдралын чанарыг дээшлүүлнэ.

1.1. Эрүүл мэндийн бодлого

1.1.1. Орон нутгийн эмч, эмнэлгийн ажилтны хүрэлцээ хангамж, ур чадварыг сайжруулан, эмчилгээ оношилгооны шинэ дэвшилтэт арга барил эзэмшүүлж, нэвтрүүлэх зэрэг асуудлыг үе шаттай шийдвэрлэнэ.

1.1.2. Гадаад, дотоодын байгууллагуудтай хамтын ажиллагааны гэрээ байгуулан эрүүл мэндийн болон биеийн тамирын мэргэжилтнүүдийг урт, богино хугацааны сургалтанд хамруулж, орон нутагт тогтвор суурьшилтай ажиллуулна.

Эрүүл зан үйлийг хэвшүүлэх, халдварт бус өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор эрүүл мэндийн сургалт сурталчилгааг тогтмолжуулна.

1.1.3. Эхийн эндэгдлийг гаргахгүй байх нөхцөлийг бүрдүүлж, 0-1 насны хүүхдийн эндэгдлийг сумдын дунджаас бууруулна.

1.1.4. Эмч, эмнэлгийн ажилтнуудын нийгмийн баталгааг ханган, орон нутгийн нөөц бололцоогоор нэн чухал шаардлагатай боловсон хүчийг бэлтгэж, хангана.

1.1.5. Эрүүл мэндийн явуулын үзлэг, оношилгоог холбогдох байгууллагуудтай хамтран, сум болон багт жил бүр зохион байгуулна.

1.1.6. Ахмадуудыг эмнэлгийн үзлэг оношилгоонд хамруулж, эмчилгээ сувилгаанд тогтмол хамруулна

1.2. Биеийн тамир, спортын бодлого.

1.2.1. Нийтийн биеийн тамирыг бүх нийтийн хүртээл болгон, хүн амыг хөдөлгөөний хомсдолоос урьдчилан сэргийлэх ажлыг эрчимжүүлж, чийрэгжүүлэх танхимыг сумын төв, байгууллагуудад зохистой хэлбэрээр бий болгон хөгжүүлж, 2028 он гэхэд хүн амын дундаж наслалтыг улсын дундаж түвшинд хүргэх нөхцөлийг бүрдүүлнэ.

1.2.2. "Алтайн аваргууд" хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх сумын дэд хөтөлбөр боловсруулан, өсвөр үеийн тамирчдыг спортын 8 төрлөөр бэлтгэн, өсвөр үеийн тамирчдыг аймаг, бүс, улсын чанартай тэмцээнд оролцоход нь дэмжиж ажиллана.

1.2.3. Хүүхэд залуучуудыг өвлийн спортоор хичээллэх нөхцөлийг бүрдүүлнэ.

1.2.4. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг биеийн тамир, спортоор хичээллэх, уралдаан тэмцээнд оролцох нөхцөлөөр хангана.

1.2.5. Хүүхэд залуучуудыг биеийн тамир, спортоор хичээллэх боломж нөхцөлийг бүрдүүлж, сумын спорт заалны барилгыг ашиглалтад оруулах, сургуулийн спорт заалны барилгыг засварлах, сумын соёл, спортын төвийн барилгын ажлыг эхлүүлэх зэргийг үе шаттай зохион байгуулна.

1.2.6. Шатрын спортыг бүх нийтийн хүртээл болгон хөгжүүлнэ.

1.2.7. Нийтийн биеийн тамир, спорт холбоодын зөвлөгөөнийг зохион байгуулж, сумдаа тусгай хөтөлбөр гарган ажиллана.

1.3. Боловсрол, соёлын хөгжлийг дэмжих бодлого

1.3.1. Боловсрол, соёлын салбарыг чадварлаг боловсон хүчнээр тасралтгүй хангагдах боломжийг бий болгож, удирдах ажилтны ур чадвар, арга барилыг дээшлүүлэх, өндөр мэргэшилтэй багш /Хими, Физик, Математик, Англи хэлний багшийг бодлогоор бэлтгэх/, соёлын ажилтнуудыг орон нутагт тогтвор суурьшилтай ажиллах таатай орчныг бүрдүүлнэ.

1.3.2. Бүх нийтийн боловсролын түвшинг дээшлүүлэн, Ерөнхий боловсролын сургуулийн хичээлийн байрны өргөтгөлийн барилгыг барих ажлыг эхлүүлэн, сургалтын материаллаг бааз, тоног төхөөрөмжөөр бүрэн хангаж, орчин үеийн дэвшилтэт сургалтын орчинг сумын хэмжээнд нэвтрүүлнэ.

1.3.3. Боловсрол, соёлын салбар дахь хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалтыг бүхий л талаар дэмжиж, хувиараа нэмэлт болон гүнзгийрүүлэн судлах сургалтын орчинг бүрдүүлнэ.

1.3.4. Урлагийн гоц авъяастан, урчууд, уран бүтээлчдийг тодруулан, авъяасыг нь хөгжүүлэх хөтөлбөр, төслүүдийг хэрэгжүүлнэ.

1.3.5. Сумын соёлын биет болон биет бус өвийг хадгалах, өвлүүлэх олны хүртээл болгох чиглэлээр хийгдсэн ажлуудыг бататгаж, соёлын өвд бүртгүүлэх, томоохон хэмжээний зан заншил соёл, өв тээгчдийг илрүүлэн алдаршуулах, баталгаажуулах ажлыг зохион байгуулна.

1.3.6. Насан туршийн боловсролын хүртээмж, чанар, үр өгөөжийг дээшлүүлнэ.

1.3.7. Математик, англи хэл, хими, физик, компьютерийн сургалтаар сумын сурагчид аймгийн хэмжээнд аль түвшинд байгааг нарийвчлан тогтоож, цаашид сайжруулах тусгай хөтөлбөр боловсруулан хэрэгжүүлнэ.

1.3.8. Хүүхдийн цэцэрлэгийн барилгыг ашиглалтад оруулна.

1.4. Нийгмийн хамгаалал, хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих бодлого

1.4.1. Нийгмийн халамжийн үйлчилгээг зорилтот бүлэг, эмзэг бүлгийн иргэдэд хүртээмжтэй болгон, нийгмийн даатгалд хамрагдах хүрээг нэмэгдүүлж, тэтгэврийн суурь даатгалын тогтолцоонд сумын хүн амын хамралтыг дээшлүүлнэ.

1.4.2. Эдийн засгийн өсөлт, хөрөнгө оруулалтын арга хэмжээтэй уялдуулан ажлын байрыг тууштай нэмэгдүүлж, ажилгүйдлийн түвшинг багасган, өрхийн амьжиргааг сайжруулна.

1.4.3. Ажлын байр шинээр бий болгож буй аж ахуйн нэгж, байгууллагыг бүх түвшинд орон нутгийн бодлогоор дэмжинэ.

1.4.4. Байгаль орчныг хамгаалах, бүтээн байгуулалт, нийтийн эзэмшлийн зам талбай, ногоон байгууламжийн тохижилт үйлчилгээний ажилд амьжиргааны баталгаажих түвшингээс доогуур орлоготой иргэдийг өргөнөөр татан оролцуулах замаар өрхийн орлогыг нэмэгдүүлнэ.

1.5. Хүүхэд, залуучууд, ахмад, эмэгтэйчүүдийг дэмжих бодлого

1.5.1. Хүүхэд залуучуудын хэрэгцээ шаардлагад суурилсан, сурч боловсрох, хөгжих, соёл хүмүүжил, хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжсэн "Ажийн залуус" дэд хөтөлбөр боловсруулж, хэрэгжүүлнэ.

1.5.2. Ахмад настан, эмэгтэйчүүдийн хэрэгцээ чадамжинд суурилсан, хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжиж, өрхийн орлогыг нэмэгдүүлэх хөтөлбөр боловсруулан, байнгын орлоготой байх нөхцөлийг бүрдүүлнэ.

1.5.3. Ниймгийн эрүүл мэнд, боловсрол, соёлын салбарын хөгжилд шинэ өөрчлөлтийг бий болгоно.

ХОЁР. ЭДИЙН ЗАСАГ, ДЭД БҮТЭЦ-АЖЛЫН БАЙР, ЖИЖИГ ДУНД ҮЙЛДВЭРЛЭЛ

Эдийн засгийн тэнцвэрт байдлыг хангаж, хөгжилд чиглэсэн төсвийн бодлого “Шинэ хоршоо -Хөдөөгийн сэргэлт” хөтөлбөрт тулгуурлаж хэрэгжүүлэн, ажлын байр бий болгон ард иргэдийн өрхийн орлогыг нэмэгдүүлнэ.

2.1. Мал аж ахуйг эрчимжүүлэх

2.1.1. Мал сүргийг эрүүлжүүлэх арга хэмжээг тогтсон хугацаанд явуулж, боом шүлхий зэрэг олон улсын худалдааны хорио цээр бүхий өвчнөөс эрүүл бүсийн статусаа хадгалж, галзуу, бруцеллоз зэрэг халдварт өвчний гаралтыг бууруулна.

2.1.2. Орон нутгийн эдийн засгийг тэлэх бодлогыг баримталж, байгууллага аж ахуйн нэгжийн санхүүгийн эх үүсвэрийг нэмэгдүүлэх, айл өрх, иргэд, худалдаа эрхлэгчдийн орлогыг өсгөхөд шаардагдах орон нутгийн шийдвэрүүдийг богино хугацаанд гаргаж ажиллана.

2.1.3. Малчдын малын үүлдэр угсааг сайжруулах хөтөлбөр хэрэгжүүлнэ.

2.1.4 Орон нутгийн нөөц бололцоонд тулгуурлан малын таваарлаг байдлыг нэмэгдүүлэх бодлогыг хэрэгжүүлж ажиллана.

2.1.5. Сумын өвс тэжээлийн нөөцийг бүрдүүлэх, нөөцийг жил бүр нэмэгдүүлэх арга хэмжээг авч хэрэгжүүлнэ.

2.1.6. Жил бүр 3 хүртэл инженерийн хийцтэй болон энгийн уурхайн худаг шинээр гарган, худаг, уст цэг болон хөвийг сэргээн засварлан, бэлчээр усжуулах ажлыг ээлж дараатайгаар зохион байгуулна.

2.1.7. Бэлчээрийг улирлын хуваарийн дагуу ашиглах, өнжөөж сэргээх, хашиж хамгаалах зэрэг арга хэмжээг тууштай хэрэгжүүлж, хортон мэрэгчидтэй тэмцэх үр ашигтай аргыг нэвтрүүлж, үр дүнг дээшлүүлнэ.

2.1.8. Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэгчдийн хоршоодын үйл ажиллагааг эрчимжүүлэн дэмжиж, биржийн арилжаанд оролцох эрхтэй иргэд, аж ахуйн нэгжүүдийг бий болгоно.

2.1.9. Мах экспортлох байрлалын давуу боломжоо ашиглан сум дундын стандартын шаардлага хангасан нядалгааны цехийг бий болгох асуудлыг бодлогоор дэмжинэ.

2.1.10. Ямааны хээлтүүлэгчийг чанаржуулах замаар ноолуурын чанар, гарцыг сайжруулна.

2.1.11. Малыг гаралтай түүхий эд боловсруулах бага оврын цех байгуулна.

2.2. Газар тариалан эрхлэлтийг нэмэгдүүлэх

2.2.1. Сумын хэмжээнд тогтоогдсон усалгаатай тариалан эрхлэх боломжтой газруудыг эргэлтэнд оруулах зорилт тавьж, төмс, хүнсний ногооны хэрэгцээний 50-аас доошгүй хувийг хангах бодлого хэрэгжүүлнэ.

2.2.2. Усалгаатай тариалангийн хэмжээг нэмэгдүүлнэ.

2.2.4. Сумд байгаа төмс, хүнсний ногоо хадгалах зоорыг байнгын ашиглалтай болгож, стандартын шаардлага хангасан зоорьтой болгох асуудлыг судалж шийдвэрлэнэ.

2.2.5. Хүлэмжийн аж ахуй хөгжүүлэх, ялангуяа уртасгасан хугацааны /өвлийн дулаалгатай/ хүлэмжийн аж ахуйг дэмжинэ.

2.3. Бизнес эрхлэлтийг дэмжих

2.3.1 Сум орон нутагт бизнес эрхлэгчдийн үйл ажиллагаа эрхлэх таатай орчинг бүрдүүлж ажиллана.

2.3.2. Эдийн засгийн чадавхийг бэхжүүлэх зорилгоор бичил уул уурхай, алт олборлогчдын бүлэг, нөхөрлөлийн эрх ашгийг хамгаалж, үр өгөөжийг нэмэгдүүлэх чиглэлийн арга хэмжээг авч хэрэгжүүлнэ.

2.3.3. Сумын брэнд бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл эрхлэлтийг дэмжин, стандарт, эрүүл ахуйн шаардлагад нийцсэн бүтээгдэхүүнийг зах зээлд нийлүүлэх боломжийг бүрдүүлнэ.

2.3.4. Жижиг дунд болон өрхийн үйлдвэрлэл, худалдаа, үйлчилгээ эрхлэгчдийг төсөл хөтөлбөрүүдэд хамруулан, ажлын үр өгөөж, хүртээмжийг дээшлүүлнэ.

2.3.5. Гарааны бизнес эрхлэгчдэд аж ахуй эрхлэх сургалтуудыг зохион байгуулж, тэднийг шаардлагатай мэдээ мэдээллээр хангах, техник технологийн сонголт хийхэд нь туслах, төсөл боловсруулах явцад нь зөвлөгөө өгөх ажлыг зохион байгуулна

2.3.6. Хувийн хөрөнгө оруулалтыг эдийн засгийн бодит салбарт оруулах нөхцөл боломжийг дэмжиж, эдийн засгийн өсөлтийг нэмэгдүүлнэ.

2.4. Сумын дэд бүтцийг сайжруулах

2.4.1. Сумын дэд бүтцийг сайжруулах зорилгоор салбар бүрт төсөв болон төсөл хөтөлбөрийн хүрээнд төлөвлөгөө гарган хэрэгжүүлж ажиллана.

2.4.2. Сумын нийт малчин өрхийн 90 хүртэл хувьд үүрэн холбооны сүлжээг хүргэнэ.

2.4.3. Сумын ерөнхий төлөвлөгөөг шинэчилсэний дагуу сумын хөгжлийн бодлогыг хэрэгжүүлж ажиллана.

2.4.4. Эрчим хүчний шугам дагуух хилийн заставуудыг эрчим хүчээр хангах ажлыг зохион байгуулна.

2.4.5. Сумын төвийн болон хилийн цэргийн хотхоны цахилгаан эрчим хүчний шугамын алдагдлыг бууруулах ажлыг зохион байгуулна.

2.4.6. Сумын төвд иргэдийн оролцоотой хамтарч "Жишиг гудамж" төсөл хэрэгжүүлнэ.

2.5. Зам харилцааг сайжруулах

2.5.1. Алтай сумыг "Бургастай боомт"-ын хатуу хучилттай автозамтай холбох ажлын ТЭЗҮ-ийг боловсруулан, ажлыг эхлүүлэх.

2.5.2. Баг бүрт зам засварлаж түргэн тусламжийн машин малчны хотонд хүрдэг болгоно.

2.5.3. Хилийн цэргийн ангиас сум төв хүртэл болон сумын төв дотор 2 км хатуу хучилттай автозам барина.

2.6. Нэгдсэн халаалт, цэвэрлэх байгууламжын үйл ажиллагааг тогтмолжуулах

2.6.1. Сумын төвийн нэгдсэн халаалт, цэвэр, бохир усны нэгдсэн системийг ашиглалт оруулан, орон нутгийн өмчит, аж ахуйн тооцоот үйлдвэрийн газар байгуулан, үйл ажиллагааг жигдрүүлж, айл өрх болон аж ахуйн нэгж байгууллагуудыг холбоно.

2.7. Төсөл зээлийн таатай орчинг бий болгох

2.7.1. Төсөл хөтөлбөрийн нэгдсэн бодлого боловсруулж, төсөл хөтөлбөрт өрх бүрийг жигд хамрагдах боломжийг бүрдүүлж, "Шинэ Хоршоо" хөтөлбөрт хувиараа бизнес эрхлэгчид болон малчдыг хамруулан, тэдний орлогыг нэмэгдүүлнэ.

2.7.2. Орон нутагт хэрэгжиж байгаа төсөл хөтөлбөрүүдийн хэрэгжилтийг ханган, Олон улсын болон үндэсний хөрөнгө оруулалтын сүлжээг татах, хэрэгжүүлэхэд анхаарч ажиллана.

2.7.3. Олон улсын болон орон нутгийн төсөл хөтөлбөрүүдийн уялдаа холбоог сайжруулна.

2.8. Ажлын байрыг нэмэгдүүлнэ.

2.8.1. Боловсон хүчний бодлого боловсруулж, шинээр гарсан ажлын байранд орон нутгийн боловсон хүчнийг ажиллуулах бодлого барина.

2.8.2. Сумаасаа шилжсэн болон бусад хот, суурингуудад ажиллаж байгаа нутгийн залуусаа сумдаа шилжин ирж, ажиллуулах талаар тусгайлсан хөтөлбөр хэрэгжүүлнэ.

2.8.3. Ашигт малтмалын хайгуулын болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл авсан аж ахуйн нэгжүүдийг дэмжих замаар орон нутгийн иргэдийг ажлын байртай болгоно.

2.8.3. Ажилгүй, амьжиргааны баталгаажих түвшингээс доогуур орлоготой иргэдэд мэргэжил олгох сургалт зохион байгуулж, бүлэг, нөхөрлөл, хоршоололд хамруулан ажлын байртай болоход нь дэмжлэг үзүүлнэ.

ГУРАВ. БАЙГАЛЬ ОРЧИН-АЯЛАЛ ЖУУЛЧЛАЛ

Хүний үйл ажиллагаанаас үүдэлтэй байгаль орчны бохирдол, доройтлыг хязгаарлан зогсоож, хүн амын эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах нөхцөлийг бүрдүүлэн, орон нутгийн онцлогт тохирсон аялал жуулчлалыг хөгжүүлнэ.

3.1. Онгон байгалиа хамгаалах

3.1.1. Сумын төвийн ногоон байгууламжийн усалгаа, арчилгааг бүрэн шийдвэрлэж, "НОГООН ОРЧИН" хөтөлбөр боловсруулан хэрэгжүүлнэ.

3.1.2. Байгууллага, аж ахуйн нэгж, хашаа, өрх бүрийг хуулийн дагуу ойжуулах, цэцэрлэгжүүлэх ажилд дайчлан оролцуулах замаар "НОГООН БАЙГУУЛЛАГА", "НОГООН ХАШАА" бий болгоно.

3.1.3. Мод тарьсан иргэнд дэмжлэг үзүүлэх журам гарган хэрэгжүүлж, мод үржүүлэн орлого олох боломжийг бүрдүүлнэ.

3.1.4. Байгаль орчныг хамгаалах, нөхөн сэргээх санг хуулийн дагуу бүрдүүлж, байгалийн нөөцийг нэмэгдүүлэх ажлыг санхүүжүүлж, иргэдийн нөхөрлөлд дэмжлэг үзүүлнэ.

3.1.5. Голын ай сав, цөлжилт, элсний нүүдэл бүхий газруудыг ойжуулах иргэд, аж ахуйн нэгжийн санал санаачилгыг дэмжиж ажиллана.

3.2. Орон нутгийн онцлогт тохирсон аялал жуулчлалыг хөгжүүлнэ

3.2.1. Байгалийн үзэсгэлэнт газруудыг түшиглэн сумын хэмжээний аялал жуулчлалын маршрут гаргаж, тэдгээрийн онцлогыг харуулсан богино хэмжээний баримтат кино, шторкуудыг мэргэжлийн өндөр түвшинд хийлгэн сурталчилж, дотоодын аялал жуулчлалыг шинэ шатанд гарган, орон нутгийн жуулчдын тоог нэмэгдүүлнэ.

3.2.2. Аялал жуулчлал эрхлэх аж ахуйн нэгж, иргэдийн цогцолбор, бааз байгуулах төслүүдийг хэрэгжүүлэхэд хамтарч, онцгойлон дэмжиж ажиллана.

3.2.3. Аялал зугаалга, уул овооны тахилга зохион байгуулсан газар нутгийн хог хаягдлыг цэвэрлэн ариутгаж, тухайн засаг захиргааны нэгжид хүлээлгэн өгдөг журмыг хэвшүүлнэ.

3.2.4. Сумын бахархалт, гайхамшигт газар, ан амьтан, уул усны дүрстэй бэлэг дурсгалын зүйл үйлдвэрлэж борлуулах эрхийг сонгон шалгаруулалтаар олгох ажлыг эхлүүлнэ.

3.3. Бичил уурхай иргэдийн оролцоо

3.3.1. Хайгуул, ашиглалтын тусгай зөвшөөрөлтэй аж ахуйн нэгжүүдийн тайланг гаргуулан, дүгнэлт хийж, байгаль орчинд ээлтэй үйл ажиллагааг дэмжиж ажиллана.

3.3.2. Нөхөн сэргээлтийг орон нутгийн иргэдийн оролцоотойгоор зөв менежмент хийж, зохион байгуулах бодлогыг барина.

3.4. Улс болон орон нутгийн тусгай хамгаалалтыг нэмэгдүүлнэ.

3.4.1. Улсын тусгай хамгаалалттай газар нутагт хамруулах, аймаг, сумын тусгай хамгаалалттай газар нутгийг шинэчлэн баталгаажуулах, ховор амьтан ургамал, түүх соёлын газрын хамгаалалтыг сайжруулах арга хэмжээ авна.

3.4.2. Орон нутаг дахь уул уурхайн үйлдвэр, аж ахуйн нэгжүүдийн үйл ажиллагаанд явуулах хяналтыг сайжруулж, хамтын ажиллагааг өргөжүүлнэ.

3.4.3. Байгаль орчны хуулийн дагуу иргэн бүр мэдээлэгч-хамгаалагч байх тогтолцоог бүрдүүлэн, урамшууллын систем тогтоож хэрэгжүүлнэ.

3.4.4. Ан амьтдын тооллогыг орчин үеийн багаж, тоног төхөөрөмж, арга хэрэгсэл ашиглан хийж, нөөцийн судалгааг шинэчлэн, байгаль хамгаалагчдын ажиллах нөхцөл боломжийг дээшлүүлнэ.

3.4.5. Усны нэгдсэн менежментийн төлөвлөгөөг боловсруулан хэрэгжүүлж, булаг, шанд, уст цэгийн тоог нэмэгдүүлэх, хамгаалах ажлыг тогтмол зохион байгуулна.

3.5 Цөлжилт, элсний нүүдлээс хамгаалах, ногоон байгууламж

3.5.1. Байгальд ээлтэй амьдрах ухааны хичээл сургалтыг бүх шатны боловсролын байгууллагатай хамтран зохион байгуулж, өсвөрийн Байгаль хамгаалагчдаар удаан шингэдэг,

задардаггүй хог хаягдал, сав баглаа боодлоос татгалзуулах ажлыг зохион байгуулна.

3.5.2. Заган ой, модлог ургамлын хамгаалалтын хяналтыг сайжруулан, хамгаална.

3.5.3. "Хоггүй, цэвэрхэн сум" хөдөлгөөнийг бүх шатанд өрнүүлж, хамтдаа эрүүл цэвэр амьдрах орчныг бүрдүүлнэ.

3.5.4. Булаг шандны эхийг хамгаалан, моджуулж, ургамалжуулах ажлыг малчид, хоршоо, нөхөрлөлтэй хамтран хийж, усны ундаргыг нэмэгдүүлнэ.

3.5.5. Усны харуулын тоог нэмэгдүүлж, үүлэнд зориуд нөлөөлөх, хур тундасны хэмжээг нэмэгдүүлэх ажлыг мэргэжлийн байгууллагатай хамтран явуулна.

ДӨРӨВ. ИРГЭДИЙН ОРОЛЦОО-ЗӨВ ЗАСАГЛАЛ

Иргэдийнхээ итгэл дэмжлэгийг хүлээсэн төрийн хариуцлагатай тогтолцоог төлөвшүүлнэ.

4.1. Эрх мэдэлтнийг биш, эрх зүйт төрийг дээдэлнэ.

4.1.1. Төрийн албаны ажлын байранд тавигдах шаардлага бүрэн хангаж, нээлттэй шалгаруулалтанд шалгарсан иргэнийг төрийн албанд томилдог зарчмыг бүрэн хэрэгжүүлнэ.

4.1.2. Сумын Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал, багийн Иргэдийн нийтийн хуралд зөвшилцлийн зарчмыг тууштай баримталж, цөөнхийг хүндэтгэж, оновчтой санал, санаачилгыг нь дэмжиж ажиллана.

4.1.3. Төрийн албаны "Боловсон хүчний хөтөлбөр"-ийг шинэчлэн боловсруулж хэрэгжүүлнэ.

4.2. Түмэндээ ойртсон төрийн үйлчилгээ

4.2.1. Тулгамдсан, нэн шаардлагатай зорилтуудыг олж тодорхойлох, тэдгээрийг шийдвэрт тусгаж хэрэгжүүлэхийн тулд сум, аймгийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын төлөөлөгчдийн үйл ажиллагааг тогтмолжуулж, шаардлагатай асуудлаар нээлттэй хэлэлцүүлэг зохион байгуулдаг болно.

4.2.2. Төрийн ажил үйлчилгээг иргэдэд нээлттэй хөнгөн шуурхай, чирэгдэл, хүндрэлгүй байлгах бүх нөхцөл шаардлагыг сумын түвшинд жигд хэрэгжүүлж ажиллана.

4.2.3. Хөдөөгийн багуудын ажлын нөхцөлийг сайжруулж, 1-ээс доошгүй багт "Жишиг багийн төв" байгуулан, багийн Засаг дарга, багийн эмч нарыг багт тогтмол ажиллуулах боломжийг бүрдүүлнэ.

4.2.4. Иргэд, хөдөлмөрчдийн хурал, багийн иргэд нийтийн хурлуудыг сар, улирал бүр зохион байгуулж, иргэдийн санал хүсэлтийг хүлээн авч хэвшинэ.

4.3. Авилга, хүнд суртал, чирэгдэлгүй зөв засаглал

4.3.1. Төрийн байгууллагууд хүнд сурталгүй, зарчимч, шуурхай, ил тод, нээлттэй, нам эвсэл, үзэл бодлоор нь ялгаварлан гадуурхахаас ангид ажиллана.

Үүний тулд нэг цэгийн үйлчилгээ, шилэн данс, төрийн албаны бусад цахим үйлчилгээний нэр төрлийг нэмэгдүүлж, хүрээг өргөтгөнө.

4.3.2. Төрийн нууцад хамаарахаас бусад мэдээлэлтэй иргэд тогтмол танилцаж байх боломжоор хангана.

4.3.3. Төрийн захиргааны болон төрийн үйлчилгээний байгууллагуудын хүнд суртлыг арилган, иргэдэд чирэгдэлгүй хөнгөн шуурхай үйлчилгээ үзүүлэх зорилготой иргэдэд үйлчлэх нэгдсэн төвийг байгуулж, ажиллуулна.

4.4. Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг зохион байгуулах

4.4.1. Малын хулгайтай тууштай тэмцэж, малын хулгайгүй сум болохыг зорино.

4.4.2. Хуулийн байгууллагуудын албан хаагчдын ёс зүйг сахиулж, хүний эрх, эрх чөлөөг хангана.

4.4.3. Төв суурин газрын хяналтын камерын тоо, хүчин чадлыг нэмэгдүүлж, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх орчныг бүрдүүлнэ.

4.4.4. Хил хамгаалах байгууллага болон агаарын цэргийн салбарын үйл ажиллагааг дэмжин ажиллана.